

"JAANONG KE NAKO YA GORE RE DIRE MMOGO,
GO TLOTLA NELSON MANDELA, GO AGA AFORIKA
BORWA E NTŠHWA, E E BOTOKA YA BOTLHE."

MOPORESITENTE CYRIL RAMAPHOSA

#SendMe

RE GO AGELA BOKAMOSO JO BO BOTOKA
RE ITHUTA GO TSWA MO DITIRONG TSA GA MADIBA

Matlafatso ya bathobantsho mo mererong ya ikonomi e tshwanetswe go diragadiwa gore kgolo e nne teng

Mo kgweding ya Moranang monongwaga kwa porofenseng ya Kapa Botlhaba go konoseditswe konteraka ya thendara e kgolo e e iseng e ke e bonwe e e diragatsang Matlafatso ya Bathobantsho ka Bophara mo Mererong ya Ikonomi e leng seo se tokafatsang seabe sa basadi ba bathobantsho ba nang le dikgwebo mo lephateng la motlakase.

Lefelo la Bodutelo jwa Leokwane ka Mmetela la Setlamo sa BP Southern Africa la kwa East London le rekiseditswe setlamo se se ikemetseng sa dikhemikhale le maokwane sa Wasaa. Wasaa e rekile didirisiwa tsotlhe tsa lefelo leno tse di kgonang go rwalwa mmogo le go reka tetla ya go nna beng ba dišere tse di ka dirang 20% tsa dipeipi tse di tswang ko leokwane le gogwang teng le tse di tshololang leokwane koo le tshololang teng.

Jaaka pegelo ya ngwaga wa 2020 e e phasaladitsweng ke Khomišene ya Matlafatso ya Bathobantsho ka Bophara mo Mererong ya Ikonomi e bontsha gore makala a mantši a a tshwereng ikonomi ga a diragatswe dipeelo tse di leng teng tsa go dira basadi ba bathobantsho beng ba ditlamo, kgato eno ya go rekisetsa setlamo sa basadi ba bathobantsho lefelo la bodutelo jwa leokwane ke e nngwe ya dikgato tse dikgolo tsa tlhabololo tse di dirilweng fa e sale.

E na le seabe mo matsapeng a re a dirang a go baakanya maemo a baagi a go se lekane re se meno le go netefatsa gore baagi ba e leng bona ba bantsi ka fa nageng ba nna le seabe se se bonagalang mo ikonoming ya rona.

Mo malobanyaneng ke itsisitse baagi gore go tlhomilwe Lekgotla le le ntšhwa la Dikeletso la Merero ya Matlafatso ya Bathobantsho ka Bophara mo Mererong ya Ikonomi, mme lona le diriwa ke puso, dikgwebo, mekgatlho ya badiri mmogo le bannaleseabe ba bangwe.

Le tlhomilwe ka maitlomo a go dira gore go kgonagale go fetola batsholoteu mo ikonoming.

Lekgotla leno go simolotswe go buiwa ka lona lantlha mo pegelong ya ngwaga wa 2001 e e kwadilweng

ke Khomišene ya BEE.

Pegelo eno e kwadilwe morago ga gore go diriwe dipatlisiso tse di tse-neletseng ka sebopego sa ikonomi ya naga ya Aforika Borwa, mme dipatlisiso tseno di ne di tlhokega gore go kgonagale gore re kgone go fetola batsholoteu mo ikonoming, gore re kgone go oketsa boitshimoleledikgwebo ba bathobantsho, gore re kgone go oketsa dipalo tsa bathobantsho mo diphatlhatirong tsa bolaodi jwa dikgwebo mmogo le mo go direng gore e nne beng ba dikgwebo, go akaretsa le go dira gore basadi ba bathobantsho ba tseenelele mo ikonoming e kgolo.

Mo ngwageng yo o tlang Molao wa Matlafatso ya Bathobantsho ka Bophara mo Mererong ya Ikonomi (B-BBEE), o o tlhodileng lekgotla la ona, o tla bo o fetsa dingwaga di le masomeamabedi o neseditseweng pula go nna molao.

Maikemisetso a rona a go gagamatsa le go tseeneletswe dikgato tsa go matlafatsa baagi mo mererong ya ikonomi ga se a a tsewang ke phefo. Ke ka ntlha ya seno dikgato tsa matlafatso ya bathobantsho mo mererong ya ikonomi e leng dikgato tse di botlhokwa thata tse di tlhokegang mo go ageng sešwa le mo go tsosoloseng ikonomi ya rona go latela gore e repitliwe ke leroborobo la COVID-19.

Ntlha eno ke e nngwe ya tse ke di totobaditseng fa ke ne ke bua le Mekgatlho wa Bagwebi ba Bathobantsho kwa tshimologong ya kgwedi e e fetileng, fa re ne re buisana ka seo se tla diragalang ka B-BBEE ka fa nageng, tema e e setseng e ntshitswe mmogo le seo re tshwanetseng go se dira le seoposengwe go ka ntsha tema le go feta mo go eo re setseng re e ntshitse.

Le fa go nnile le tema e kgolo e e dirilweng mo dingwageng di le masomeamabedi a a fetileng, go na le dikarolo dingwe tse di re buseditseng morago. Re boetse morago thata fa go tla mo go oketseng palo ya batlhankedi ba balaodi, fa go tla mo go oketseng tlhatlhelelo ka bokgoni, fa go tla mo go tlhabololeng dikgwebo tse dikgolo mmogo le fa go tla mo go oketseng ditšhono

mo dithendareng gore re kgone go di neela basadi ba bathobantsho mmogo le bašwa.

Puso ya tlhaolele e dirile ka bomofa e aga ikonomi ya maaka e e neng e unngwela basweu. Baagi ba e leng bona ba bantsi mo nageng ya Aforika Borwa ba ne ba kgaramediwa kgakala le ditšhono tse dikgolo tse di botlhokwa mo ikonoming, mo baitlhamedikgwebo ba bathobantsho ba neng ba sa letlelelwa go ka nna le dikgwebo felo gongwe ntle fela le kwa diintasetering tse dinnye tsa kwa makeišeneng.

Fa puso ya tlhaolele e ne e phutlhamana, beng ba dikgwebo tse di leng mo lenaaneng la go gwebisana la JSE tseo e leng tsa bathobantsho ba ne ba le bontšinyanafela jwa ka fa tlase ga phesente e le nngwe.

Palo eno le jaanong morago ga dingwaga di le 28 ga e ise e fetoge go le kalo.

Le fa go le jalo, go na le matsholo a a botlhokwa a lekala la poraefete mmogo le dikgato tse di sekametseng ka fa letlhakoreng la bathobantsho tse di tserweng ke puso go thusa gore bathobantsho ba bantsi ba nne le seabe mo ikonoming.

Go simolola ka ngwaga wa 2017 go fitlha ka wa 2020, go rometswe dikopo tsa matlafatso ya bathobantsho di ka nna 500 kwa Khomišeneng ya B-BBEE gore di kwadisiwe. Mo maphateng a a botlhokwa a a jaaka a go aga, a dintlo, a tlhokomelo ya didirisiwa tsa tshedimotseto le tsa thekenoloji, a bojanala le a dipalangwa, teng dipeelo tsa go dira gore bathobantsho e nne bona beng ka bontši di diragaditswe go feta le ka fao go neng go lebeletswe.

Go fetola batsholoteu mo ikonoming mmogo le go godisa ikonomi ke monwana le lenala. E nngwe e ka se kgonege go nna teng ntle le e nngwe.

Ka go dira gore pulo ya difeme e tsamaelane le ya go fetola batsholoteu, re tla bo re godisa thulaganyo e e dirang gore kgolo ya ikonomi e nne e e ikaegileng ka batho botlhe e e dirang gore batho ba kgaogane ditšhono go na le go dira gore ditšhono di bokane fela mo

letlhakoreng le le lengwe.

Lefapha la Kgwebisano, Intaseteri le Dikgaisano tsa Dikgwebo (dtic) le samagane le ntlha eno ka matsholo a a farologaneng. Ona ke la go ema nokeng dikgwebo mo makeišeneng, matsholo a tlhatlhelelo ka kitso e e tsamaisanang le ya dikgwebo tse di gwebisanang le tsa dinaga tsa kwa ntle a a diragadiwang ke Koporasi ya Tlhabololo ya Diintaseteri (IDC) a a tlhatlhelelang beng ba dikgwebo tseno ba e leng bathobantsho, basadi le bašwa, mmogo le ka go oketsa madi a a beelwang kwa thoko go dirisiwa mo mererong ya Dikgwebopotlana, tse Dikgolwana le tse Dikgolo (di-SMME) mo Mafelong a a Ithophileng a Ikonomi (SEZ) a Tshwane.

Ka maano a dikonokono a makala a a maleba re kgona go diragatsa ditharabololo tse di tsamaisanang le seemo sa ka fa nageng tse di unngwelang dikgwebo tsa bathobantsho. Go naya motlhalo, go tswile dikonteraka di le 10 go neelwa bathuthusi ba dikgogo tse mo go tsona go beeditsweng madi a le kanaka R336 milione mme seno ke karolo ya Leano la konokono la dikgogo. Puso e thankgotse gape le mekgatlho wa batlhankedi ba bathobantsho ba ba gwebisanang le dinaga tsa kwa ntle mme ona o tla golaganya beng ba ditlamo tsa bathobantsho tsa dijo, tsa didirisiwa tsa boenjenerere, tsa diphatse tsa dijanaga, tsa melemo ya bommabontle le tsa makala a mangwe a ikonomi.

Jaaka e le karolo ya letsholo la rona la go tliša beng ba difeme ba bantšhwa ba bathobantsho, mo ngwageng yo o fetileng puso e neseditseweng pula matlole a le kanaka dibilione tsa diranta di le 2.5 e leng a tšegetso e ntšhwa go tšegetsa beng ba difeme ba bathobantsho ba le 180 ka go ba adima madi thuso mo go IDC le mo Setheong sa Naga sa Matlole a Matlafatso (NEF) mmogo le go ba naya matlole a go ba thusa go tswa mo Setheong sa Merokotso sa dtic. IDC, NEF le ditheo tse dingwe di ikanne gore mo dingwageng tse tharo tse re di lebileng di tla tlamela beng ba difeme tsa bathobantsho ka dibilione tsa diranta di le 21. Dibilione tse dingwe gape di le 25 di beetswe kwa thoko go dirisediwa go ema nokeng bathobantsho, basadi, bašwa le ditlamo tse di laolwang ke badiredi ba tsona.

Go mo pepeneneng gore ke dilo tse dintsi tse di santseng di tlhoka go ka diriwa go samagane le dikgwetlho tse dikgwebo tsa bathobantsho di santseng di kopana le tsona. Tsona ke dikgwetlho tsa go iponela matlole a go

simolola kgwebo le a go e godisa mmogo le bokgoni jwa di-SMME jwa go ipatlela dimaraka tse di ka di rekisetsang ditlhagisiwa tsa tsona.

Dikgwebo tsa basadi ba bathobantsho segolobogolo di tsamaya di kgopiwa ke dikgwetlho fa go tla mo go direng gore di kgone go tsaya ditiro tse dikgolo tse di ka ba matlafatsang.

Go fedisa tshotlego ka dikgato tsa go matlafatsa bathobantsho mo mererong ya ikonomi ga se fela selo se se botlhokwa mo maitsholong a rona; gape ke selo se se tla tswelang dikgwebo mosola.

Go tswelala go se neele batho ba bantsi ditšhono mo maemong a a botlhokwa a ikonomi ba e leng bona batho ba bantsi ka fa nageng ke sona selo se se dirang gore ikonomi e se gole, mme seno kwa bofelong se imetsa dikgwebo tsotlhe. Go oketsa dipalo tsa batho ba ba itshimololelang dikgwebo ka fa nageng go botlhokwa mo go direng gore kgolo e nne teng.

Rotlhe re na le maikarabelo a re tshwanetseng go a tshwaraganela a go dira matsapa gore B-BBEE e kgone go tseenelela gonne mosola wa yona ke go fedisa go se lekane re se meno. Ikonomi e e sa boneng baagi ba yona ka leitlho le le lengwe e dira gore baagi ba yona ba se lekalekane, mme fa baagi ba sa lekalekane ga go a ke ga nna le kgolo e e atlelang.

Fa balaodi ba dikgwebo le beng ba dikgwebo bontši e le basweu fela kgotsa e le banna fela, seno ga se fela gore ke phoso, seno gape ke selo se se tla dirang gore 'kgwebo tseo di se nnele ruri.

Kana dilo tse ba di rekisang mmogo le ditirelo tse ba di rekisang di rekiwa ke baagi ba ba farologaneng ba Aforika Borwa. Ka jalo seno se tshwanetswe go ipontsha mo bathong ba ba thapilweng le mo ba ba thapilweng mo maemong a bolaodi jwa dikgwebo tseno, mo bathong bao e leng beng ba tsona le mo dikgwebong tseo dikgwebo tseno di di neelang dithendara.

Matlafatso ya Bathobantsho ka Bophara mo Mererong ya Ikonomi e tla atlega fa fela botlhe ba ba amegang ba dirisana mmogo le go nna le maikemisetso a a tshwanang a go fetola batsholoteu.

Go tlhomiwa ga Lekgotla le lentšhwa la B-BBEE go tla re thusa go oketsa mo dikgato tsa rona di feletseng teng tsa matlafatso ya bathobantsho ka bophara mo mererong ya ikonomi. Ke ikuela mo dikgwebong, mo mekgatlhong ya badiri, mmogo le mo diintasetering go dirisana sentle mmogo le lekgotla leno jaaka le tla bo le tshwaragana le namane e tona eno ya tiro.

Ditirelo tsa bongaka tse di leng mo molaong tse di babalesegileng tsa go tsholola mpa ga di duelelwe

Allison Cooper

Ga go na mabaka a a utlwagalang fa basadi ba ba ithweleng ba dirisa ditleliniki tse di seng mo molaong le tse di sa babalesegang fa ba batla go tsholola mpa.

Seno ke go ya ka Motlatsatona wa Boitekanelo Ngaka Sibongiseni Dhlomo, yo a tlhalosang gore molao o letlelela basadi botlhe go tsholola mpa kwa tleliniking kgotsa kwa sepetleleng sa puso fa ba batla go dira jalo fa mpa ya bona e se na sebaka sa go feta dibeke di le 12, ntle le go duelela tirelo eno.

“Re le baeteledipele mo pusong go re utlwisa botlhoko jwa ntho go bona baagi ba naga ya rona ba furaletla ditirelo tse di babalesegileng tse ba sa di dueleleng mme ba ya go duelela motho yo mongwe go tsenya matshelo a bona mo kotsing ka madi a bofelo a ba senang ona mme ba dira seno ka ntlha ya mabaka a a itsiweng ke bona a a ba gapeletsang go dira jalo. Botlhe re dira diphoso ka jalo, ga go na mabaka a a utlwagalang a a ka dirang gore mosadi a gapeletse go tsholola mpa e a neng a sa e batle ka go leba kwa bathong ba molao o sa ba neelang matla a go dira jalo le ba ba tla bayang matshelo a bona mo kotsing. Go tsholola mpa ka go dirisa ditsela tse di seng mo molaong go ka se go tswewe mosola,” ga rialo Ngaka Dhlomo.

Lefapha la Boitekanelo le na le mafelo a le 346 a lona a a thusang ka ditirelo tse di babalesegileng tsa go tsholola mpa, o tlaleleditse ka go rialo.

Mafelo ano a fitlhelwa kwa Kapa Botlhaba (mme koo go na le mafelo a le 46), Foreistata (mme koo go na le mafelo a le 16), Gauteng (mme koo go na le mafelo a le 25), Kwa-Zulu-Nata (mme koo go na le mafelo a le 56), Limpopo (mme koo go na le mafelo

a le 54), Mpumalanga (mme koo go na le mafelo a le 27), Kapa Bokone (mme koo go na le mafelo a le 06), Bokone Bophirima (mme koo go na le mafelo a le 26) mmogo le kwa Kapa Bophirima (mme koo go na le mafelo a le 90).

Mathata a a tlhodiwang ke go tsholola mpa ka ditsela tse di seng mo molaong

Mokaedi yo a Tshwereng Marapo wa Bookelo jwa Basadi le Batsadi ba Masea kwa Lefapheng la Boitekanelo la KwaZulu-Natal, Phalanndwa Muthuphei, a re basadi ba ka wela mo mathateng a a seng kana ka sepe fa ba tsholola mpa ka ditsela tse di seng mo molaong

“Mathata a ntlha a motho a ka itemogelang ona ka pele ke a go dutla madi a mantsi, go kgakgamololwa ga molomo wa popelo, go gobadiwa ga serwe sa bomme le mpa, go kgotlhelega ga mpa go go ka bakang malwetse mmogo le go dira botlhole mo mading.

“Mo tsamaong ya nako basadi ba ka simolola go itemogela mathata a a tsamaisanang le go tlhoka

peo, mathata a peo e e thuthugang ka fa ntle ga popelo, mathata a mpa e e itshololang kgotsa a go belega nako e ise e fitlhe mmogo le go ka thula botala ka tlhogo,” garialo Muthuphei.

“Basadi ba ka nna gape le mathata a go fuduwa ke maikutlo a a tlhodiwang ke go tsholola mpa ka ditsela tse di seng mo molaong mme ona ke a go gopola setlhogo se a fetileng mo go sona, go gatelelwa ke maikutlo mmogo le go se tlhole a kgona go tsalana sentle le batho ba bangwe.

“Go tsholola mpa ka tsela e e go bayang mo kotsing e ka tlisa mathata a ditšhelete mo basading, mo baneng, mo malapeng le mo baaging,” o tlaleleditse ka go rialo.

Ditsela tsa go tsholola mpa tse di leng mo molaong tse batho ba ka ithlophelang tsona

Muthuphei a re basadi ba ba batlang go tsholola mpa go na le ditsela tsa go tsholola mpa tse di leng mo molaong tse ba ka ithlophelang tsona kwa ditleliniking le kwa dipetleleng tsa puso.

“Ba tla ithlophela mokgwa o ba batlang gore o dirisiwe, mme ditlhopho tsotlhe tse ba ithlophetseng tsona di tshwanetswe go diriwa ke ngaka kgotsa mooki yo a tswang seko-long yo gape a nang le maitemogelo,” o tlaleleditse ka go rialo.

Ba tla ithlophela gore ba batla go tsholola mpa ka go neelwa melemo ya go tsholola mpa kgotsa ka go diriwa karo, mme fano go tla ya ka gore mpa eno e setse e na le sebaka se se kanakang.

Tsela ya go tsholola mpa ka go neelwa melemo ya go tsholola mpa ke e e diri-wang ka gore motho yo a leng mo mmeleng a neelwe dipilisi tse pedi tsa go tsholola mpa, mme yona e dirisiwa mo bathong ba ba ithweleng ba ba nang le sebaka se se sa feteng dibeke di le robongwe ba ithwele.

“Mpa ya moimana yono go latela gore a nosiwe dipilisi tseno e tla tshologo a le kwa gae e seng a le kwa sepetlele kgotsa kwa tleliniking,” ga rialo Muthuphei.

Go tsholola mpa ka karo gona go diriwa ke mooki yo a leng mo molaong (mme ene o letleletswe go ka thusa basadi ba mpa ya bona e nang le sebaka se se sa feteng dibeke di le 12) kgotsa ngaka (mme ene o letleletswe go ka thusa basadi ba mpa ya bona e nang le sebaka sa dibeke di le 12 go fitlha go di le 20).

Go ya ka Molao wa Ditsela tsa go Tsholola Mpa tse Batho ba ka Ithlophelang Tsona wa bo 92 wa ngwaga wa 1996 (Molao wa bo 92 wa 1996), batho ba ka tsholola mpa fa ba na le sebaka sa go tloga mo dibekeng di le 13 go fitlha mo go di le 20 mme seno se tla diriwa fa ngaka, morago ga go tshotlha kgang eno le mosadi yo a ithweleng, a dumela gore:

- Fa mpa eno e tlogelwa go gola e tla ntsha mosadi yono kotsi mo mmeleng kgotsa mo

tlhaloganyong.

- Go na le kotsi e kgolo thata ya gore leseanyana leno le tla nna le mathata mo mmeleng kgotsa mo tlhaloganyong.
- Gore mosadi yono a ithwale ke ka ntlha ya go betelwa kgotsa go robalwa ke yo mongwe yo a amanang le ene ka madi.
- Fa mpa eno e tlogelwa go gola e tla tsenya ka tlhogo mosadi yono mo mathateng go tsenyeletsa le a ditšhelete.

Go tsholola mpa go ka diriwa gape le fa e le gore sebaka se motho a nang le sona a ithwele se feta dibeke di le 20, mme seno se tla diriwa fa ngaka, morago ga gore a tshotlha kgang eno le mooki yo a leng mo molaong yo a tlhokomelang baimana, a bone gore fa mpa eno e ka tlogelwa go gola e tla baya botshelo jwa mosadi yoo mo kotsing, ya dira gore leseanyana le mosadi yo a ithweleng ka lona le gole ka tsela e e sa tshwane-lang kgotsa go le baya mo kotsing ya go ka gobala.

Go ya ka molao ono basadi botlhe, le fa e le gore ke ba banye ba ba nang le dingwaga tse di ka fa tlase ga di le 18, ba letleletswe go ka tsholola mpa. Ga ba tlhoke tetla ya motsadi kgotsa ya motho o a ba godisang. Go ya ka Lefapha la Boitekanelo la porofense ya Kapa Bophirima, fa e le gore o monnye o tla elediwa gore o bolelele motho yo mogolo yo o mo tshepang le go felegediwa ke mongwe fa o tla kokelong. Mme le fa go le jalo, ga o gapelediwa go dira seo.

Go bona tshe-dimotsetso ka botlalo ka ga ditirelo tsa go tsholola mpa tse di leng mo molaong tse o sa di dueleleng kgotsa go bona keletso ka merero ya boimana le ya go thibela boimana, etela bookelo jo o nnang gaufi le bona.